

Henry James

AZ ÓSERDEI VAD (III)

Szabó Szilárd fordítása

5

Másnap újra eljött, de a nő ezúttal nem tudta fogadni, és mivel, írd és mondd, először esett meg ilyesmi hosszúra nyúlt ismeretségük során, ő sarkon fordult, kitaszítva és keserűen, szinte haraggal – vagy legalább azzal az érzéssel, hogy szokásaik illetén felrúgása már valóban a vég kezdete –, s kőborolni indult, magára hagyva gondolataival, kiváltképp azzal az eggyel, hogy mi az ördögért nem tudta tartani a száját. A nő haldokolt, és ő elveszítheti; haldokolt, és halála az ő életét is semmissé teheti. Megállt a Parkban, ahová betévedt, és a reá támadó kétely szorításában maga elé meredt. Ha eljött a nőtől, a kétely nyomban fojtogatni kezdte; ha nála volt, hitt neki, de mihelyt megérezte, hogy egyedül van, a magyarázkodás szelleméhez menekült, amely legközelebbi társa lett, s hol nyomorult, forró izzadságrohamokkal, hol meg, igaz, csak ritkán, vacogató hidegrázással lepte meg. A nő azzal hitegette, hogy megmenti – hogy kifizeti valamivel, amiben megnyugvást lelhet. Mi más is lehetne az a nagy próba, amin így vagy úgy, de át kell esnie, mint éppen ez, ami most vette kezdetét? A nő haldoklása, halála, következetes elzárkózása – igen, ez lehet, semmi más, amit az őserdei vad alakjába képzelt, ez az, ami ott szunnyadt az istenek ölén. Ezt testálta reá azzal a három szóval, amikor kiadta az útját – mi másra is gondolhatott? Nem valami rettenetes véget helyezett kilátásba; nem valami ritka és kivételes sorsfordulatot; nem is valami váratlan szerencsét, ami kiárad rá, és a dicsőség fényébe vonja; hanem csak a közös emberi sors bélyegét. De szegény Marcher ebben az órában a közös emberi sorsral is kiegyezett volna. Ki tudja, talán éppen ez való a magafajtaéknak, és ő még így is, mint akit a végtelen várakozás átka sújt, úrrá tud lenni a büszkeségén, hogy elfogadja. Leült egy padra a félhomályban. Nem, bolondot azért nem csinált magából. Ahogy barátnője mondotta volt, valaminek még *jönnie kell*. Mielőtt fölállt, mély megrendüléssel vette tudomásul, hogy a végkifejlet, lám, mennyire illik ahhoz a hosszú, árnyas fasorhoz, amelyben börtorkálva eljutott a felismerésig. Ahogy a nő osztozott vele a feszült várakozásban, ahogy egész valóját, egész életét annak szentelte, hogy az ő hitét beteljesítse, kitartott mellette, lépésről lépésre, végig az egész út során. Nélküle nem is élt volna, és ha most, cserébe, faképnél hagyná, kegyetlen, megbocsáthatatlan bűnt követne el. Ugyan mi más keríthetné hatalmába ennél pusztítóbb erővel?

Nos, egy hét se kellett hozzá, hogy megkapja a választ, mert kis ideig ugyan kushadani kényszerült, visszaúzve nyugtalan és nyomorult magányába nap mint nap, mialatt rendre eljárt hozzá, és kérdezősködött felőle, hogy aztán újra meg újra kikosarazzák, végül a nő szíve megesett rajta, és fogadta, ott, a nappaliban, ahol mindig is fogadta. Valahogy még betámogatták oda, nem csekély kockázat árán, a képek, nipppek és bútorok sereglete elé, mely céltalanul és szinte feszélyezetten fél életén át szemmel tartotta, s jól tudván, milyen érzékeny, csak távolról ügyeltek rá, de azért elég feltűnően, hogy féken tartásuk a barátjában lakozó démonokat, a végsőkig csigázva hosszú szenvedését.

Jól látszott, hogy mindenben a nő kívánságát teljesítik, talán az utolsó kívánságát, ami békességet adhat neki, most, hogy még képes kinyilvánítani az akaratát. Állapotát látva a férfi olyannyira megrendült, hogy zavarában a karosszékebe rogyott, és nyögni sem bírta a felindulástól; így aztán a nőre hárult a feladat, hogy magához térítse, s mielőtt elbocsátaná, megmagyarázza neki múltkori szavait. Látszott rajta az igyekezet, mennyire szeretné rendbe tenni kettejük dolgát, mielőtt eltávozik. – Nem vagyok biztos benne, hogy megértett. Többé nincs mire várnia. *Már* eljött.

Ó, hogy kicsoda tekintettel csüggött a nőn! – Komolyan mondja?

– Komolyan.

– Amiről a múltkor beszélt, aminek el *kell*tt jönnie?

– Aminek eljövetelét ifjúkorunk óta vártuk... amiért lesben álltunk.

Most, hogy újra itt ült szemtől szemben a nővel, hitt neki; akkora erővel követelte a hitet, hogy siralmas ellenérvei lepereregtek róla. – Úgy érti, valóságos, kézzelfogható alakban jött el, eseményként, aminek neve van és ideje?

– Valóságos. Kézzelfogható. Hogy „neve” volna, arról nem tudok, ó, de ami az idejét illeti...!

A férfi megint úgy érezte, hogy magára hagyták az óceán kellős közepén. – De amikor eljött, éjszaka volt, ugye... eljött, és továbbment, anélkül, hogy észrevett volna?

May Bartram ajkán újra megjelent a furcsa, tétova mosoly. – Ó, nem, észrevette magát... megállt maga mellett!

– De ha egyszer nem voltam tudatában... és ha hozzám sem ért?

– Ó, ez a maga tudatlansága... – mintha egy pillanatig habozott volna, miként vegye a nyelvére – ez a maga tudatlansága, ez az *egészben* a legnagyobb titok. Ez az *egészben* a legnagyobb csoda. – Csaknem olyan erőtlenül beszélt, mint egy beteg gyermek, de most végre, mindenek végeztén, olybá tűnt, mintha egy szibilla rendíthetetlen ereje szállná meg. Látszott rajta, hogy jól átgondolta, amit mondani akar, és a hatás, amit a barátjára tett, a maga különleges mivoltában éppoly erős volt, mint a törvény, mely a férfit a hatalmában tartotta. A törvény így nyerte el igazi hangját; az ő ajka volt az egyetlen, amelyen át a törvény szóhoz juthatott. – *Már* megérintette magát – folytatta. – Megtette, amire rendeltetett. Mindenesül a hatalmában tartja magát.

– Olyan maradéktalanul, hogy nem is tudok róla?

– Olyan maradéktalanul, hogy nem is tud róla. – A férfi keze, ahogy kinyúlt feléje, most a nő székének karfáján pihent, ő pedig, kinek ajkáról többé nem tűnt el a talányos mosoly, megfogta a kinyújtott kezét. – Elég, ha *én* tudom.

– Ó! – nyögött fel a férfi, zavartan, ahogy az utolsó időkben a társa is oly gyakran sóhajtozott.

– Amit sok-sok éve mondtam, színigaz. Most már sose találja ki, és én azt hiszem, ennyivel be kell érnie. Hiszen már *ott* van, magában – mondta May Bartram.

– Bennem... de kicsoda?

– Hát ami azzal a céllal jött, hogy magát válassza. Ami bizonyítja, hogy magában ott a törvény. Már dolgozik rajta, hogy beteljesítse. Nagyon boldog vagyok – tette hozzá egy merész fordulattal –, mert módomban állt megbizonyosodni róla, hogy *nem az*, aminek ígérkezett.

A férfi továbbra is a nő szemét fürkészte, és olyan érzéssel, hogy neki ez az egész túl magas, és ő, a nő is magasan fölötte áll, már-már kifakadt, és számon kérte rajta, hogy hát ő, Marcher, visszaélt-e valaha is a női gyöngeséggel, követelt-e többet annál, amit jószántából adott neki, nem úgy fogadott-e mindent, pissenés nélkül, mint valami

kinyilatkoztatást. Ha így beszél, kis híján kimondja azt az előérzetét, hogy a magány vár reá. – Ha boldog, amiért „nem az”, aminek ígérek, akkor, ugye, lehetett volna rosszabb is?

A nő félrenézett, és a semmibe meredt; így szólalt meg egy pillanat múlva: – Nos, maga ismeri jól valamennyi félelmünket.

Barátja elámult. – Olyasmi lenne, amitől sose féltünk?

A nő erre lassan feléje fordult. – Álmodtuk-e valaha, legmerészebb álmainkban, hogy egyszer majd itt ülünk, és így beszélgetünk róla?

Tett egy gyöngye kísérletet, hogy elképzelje, amint itt ülnek, és erről álmodoznak; de az álmok sora, mindaz, amit valaha láttak, csak halványan ködlött, mintha valami sűrű, nyirkos párában kavargna, ahová a gondolat sem tud behatolni. – Hát volt rá esély, hogy kimondatlanul hagyjuk?

– Nos – próbált tenni még valamit a barátja érdekében –, erről az oldalról nem. Mert látja, ez itt, ahol vagyunk – tette hozzá –, a *másik* oldal.

– Azt hiszem – felelte szegény Marcher –, nekem egyik oldal olyan, mint a másik. – Hanem aztán, ahogy a nő gyöngéden nemet intett, megemberelte magát: – Nem lehetséges, hogy valahogy átjutottunk...?

– Ide, ahol vagyunk... ide nem. *Itt* vagyunk... – kockáztatott meg egy erőtlen nyomatékot.

– Addig jó nekünk, amíg itt vagyunk, hála legyen az égnek! – fakadt ki szíve legmélyéből a barátja.

– Jó, igen... megteszi értünk, amit tud. A mi kedvünkért távol tartja *azt*. Elmúlt. Túl vagyunk rajta – mondta May Bartram. – Azelőtt... – de ekkor elakadt a hangja.

A férfi fölpattant, nem azért, hogy kifárassza, de neheze érezték küzdeni a benne dúló meghatottsággal. A nő erre csak annyit jegyzett meg, hogy a tűz, ami a szemében lángolt, mintha kialudt volna – amit ő, a férfi, pontosan érzett maga is. – Azelőtt...? – ismételte meg tétovázva.

– Azelőtt, tudja, folyvást *közeledett*. Ettől éreztük olyan jelenvalónak.

– Ó, ami most közeleg, engem már nem érdekel! És különben is – lépett közelebb Marcher –, ki tudja, nem volt-e könnyörületesebb, amíg jelenvalónak éreztük, ahogy maga mondja, mint amilyen akkor lesz, ha eltűnik, és elragadja *magát* is a semmibe.

– Ó, hogy engem...! – mondta a nő, és áttetsző kezével könnyedén rálegyintett.

– Magát és mindent, ami van! – Az a rettenetes érzése támadt – talán, mert bármit szívesebben érzett volna, mint ezt a bizonyossá vált, ezt a feneketlen zuhanást –, hogy ez az utolsó alkalom az életében, hogy itt állhat a nő előtt. Ez a sejtelem olyan súllyal nehezedett rá, hogy úgy érezte, megszakad alatta, és minden jel szerint ez a súly préselte ki belőle azt a szóba fogható tiltakozást, ami még benne rekedt. – Hiszek magának; de ne várja tőlem, hogy ezennel úgy tegyek, mintha érteném. *Semmi*, számomra semmi nem múlt el; és *addig* nem is múlik el, amíg én magam el nem tűnök a föld színéről, amiért, esküszöm, könnyörögni fogok a csillagokhoz odafönt, hogy szólítsanak el mielőbb. De árulja el – emelte föl a hangját –, ha úgy van, ahogy mondja, ha csakugyan felfaltam a nekem sült kalácsot az utolsó morzsáig... hogy lehet, hogy éppen ez, amit soha egy pillanatig sem éreztem, hogy éppen ez az, amire kiszemeltek, s amit végig kell élnem?

A nő talán nem olyan nyíltan, de továbbra is éppoly rezzenetlenül nézett a szemébe, mint addig. – Maga nagyon határozottnak képzelem az „érzéseit”. Mindent megtett azért, hogy elszenvedje a sorsát. Ami nem okvetlenül jelenti azt, hogy tud is róla.

– De hát hogy az ördögbe... mit ér az olyan tudás, ami nem jár szenvedéssel?

A nő rövid szünetet tartott, miközben csak nézett reá, szótlánul, fölfelé. – Nem... maga nem érti.

– Csak elszenvedem – bólintott John Marcher.

– Ne... csak azt ne! Hagyja inkább!

– De hát akkor hogyan boldoguljak *ezzel* a...?

– *Hagyja!* – ismételte May Bartram.

Minden gyöngesége ellenére olyan különös hanghordozással beszélt, hogy a férfi szeme egy pillanatra elkerekült – elkerekült, mintha valami fényforrás, mely mindaddig rejtve volt, most előtené a sugarait képzelete színpadán. A sötétség aztán újra ráborult, de a fénysugár addigra már gondolatná állt össze a fejében. – Mert nincs jogom ahhoz, hogy...?

– Hagyja... ne akarjon *tudni* róla... hiszen nincs rá szüksége – magyarázta könnyörületesen a nő. – Nincs rá szüksége... mert nekünk már nem kell.

– Nem kell...? – Ha legalább sejtette volna, mire gondol!

– Nem... túl sok lenne.

– Túl sok? – kérdezte még ezt is, elámítva, a ködben tapogatózva, amely bármelyik pillanatban fölszállhatott. A nő szavai, ha egyáltalán jelentettek valamit, ebben a derengésben – amit céljavesztett arca tett olyan feszültté – úgy hatottak reá, mintha *mindent* jelentenének, és az ijedség, hogy vajon miféle tudás részese volt maga a nő, olyan rohammal lepte meg, hogy kérdésként szakadt ki belőle. – Azért lenne sok, mert hogy akkor maga most haldoklik?

A nő csak nézte őt, összevonta a szemöldökét, mintha így próbálná kifürkészni, ott van-e még egyáltalán, majd megláthatott valamit, s talán meg is ijedt tőle, mert részvétteljesen kisimult az arca. – Szívesen élnék még a maga kedvéért... ha lehetne. – Szeme egy pillanatra lecsukódott, mintha visszahúzódva önmagába utolsó erőtartalékait keresgelné. – De nem lehet! – mondta, és újra rátekintett, hogy búcsút vegyen.

Valóban nem lehetett, ahogy aztán oly hamar és oly fájdalmasan beigazolódott, és ő soha többé nem képzelte maga elé olyan alakban a nőt, amely ne lett volna sötét és végzetes. Ezzel a furcsa beszélgetéssel vettek végső búcsút egymástól; mert hogy eljusson a szigorúan őrzött betegszoba küszöbéig, jószerivel lehetetlennek látszott; aztán meg, az orvosok, az ápolónők és a két-három rokon jelenlétében, akiket kétségkívül az a remény csalt a házba, hogy a nő talán „hagy rájuk” valamit, folyvást éreznie kellett, mennyire nincsenek jogai, melyekre ilyenkor hivatkozni szokás, hogy odatolakodják, s hogy milyen visszás lehet még a látzata is annak, hogy meghitt kapcsolatuk sem ruházta fel őt legalább egynehánnyal. A legostobább negyedik unokaöcsnek is több joga volt, mint neki, hiába, hogy a nő soha, semmilyen formában nem ártotta magát oldalági rokonai életébe. Az ő, Marcher életébe bezzeg a legapróbb vonását is mélyen belevészte, különben hogyan hagyhatott volna ilyen tátongó ürességet? Bizony, az élet leírhatatlanul furcsa eszközökkel dolgozik, és benne is összezavart mindent, amikor nem engedte, hogy fonák, de határozott hiányérzetét szavakba öntse. Volt egy nő, aki az ő szemében az egész világgal fölríphetett volna, és lám, ő még ennek biztos tudatában sem képes olyan helyzetbe ügyeskedni magát, hogy az emberek számoljanak vele. Ha az utolsó hetekben még csak derengett ez a lehetőség, kisvártatva fájdalmas valósággá vált, ott, a halotti szertartáson, a hatalmas, szürke londoni temetőben, ahol megadták a végtisztességet mindannak, ami halandó volt, ami becses volt belőle a barátja emlékezetében. A gyülekezet a nő sírjánál nem volt túl népes, de őrajta úgy néztek keresztül, s ő úgy is

érezte magát, mintha egy volna az ezerből, akik ott tolonganak. Egyszóval, ebben a percben szembesült azzal a rideg ténnyel, hogy milyen hihetetlenül csekély előnye származik abból a bizalomból, amit May Bartram mutatott iránta. Nemigen tudta volna megmondani, mire számított, de arra biztosan nem, hogy a veszteség így, kettős alakban is lecsaphat rá. Nem elég, hogy a nő gondoskodó szeretetét elveszítette, de mintha olyasmit érzett volna – és az okát sehogy sem tudta meglelni –, hogy cserbenhagyja a jómodor, a méltóság, az illemtudás, és jó, ha csak ennyi, mindaz, ami oly szembeszökően sajátja azoknak, akik magukon viselik a veszteség bélyegét. Óvele úgy állt a helyzet, hogy a társaság szemében *egyelőre* nem viselte ezt a bélyeget, mintha valami apró jel vagy vonás még hiányzott volna hozzá, s mintha különleges lénye minden igyekezet ellenére sem tudná igazolni önmagát, a benne támadt úrt pedig nem kendőzhetné el semmi. Jöttek olyan pillanatok, ahogy pergett hétre hét, amikor szerette volna galléron ragadni az első útjába kerülő ismeróst, hogy a képebe kiáltsa, milyen mély és fájdalmas veszteség érte, abban a reményben, hogy *esetleg* faggatni kezdik, s a válasz, melyben kiönti a lelkét, megmarad az emberek emlékezetében; ám a felindulás perceit gyorsan követték a mind tanácstalanabb ingerültség percei, s ha ilyenkor jó lelkiismerettel, de sivár képzelettel átgondolta helyzetét, ámulva tűnődött el, vajon nem lett volna-e üd-
vösebb ezt az ugrást, mondjuk így, már jóval előbb megkockáztatni.

Mi tagadás, már nem először ámuldozott hol ezen, hol azon, s az iménti tűnődés rendre újakat szült, hogy társasága legyen. Hadd lássa hát, tehetett volna-e bármit még a nő életében, bármi olyat, amivel nem árulja el, de szó szerint, mindkettejüket? Nem kürtölhette világgá, hogy a nő lesben állt vele, hiszen akkor szóbeszéd tárgyává tette volna a vadállatról szóló babonát. Ez a megfontolás tett most is lakatot a szájára – most, hogy az utolsó zugig tűvé tett őserdő üresen tátongott, s a vadállat szőrén-szálán eltűnt belőle. Valahogy tompán, valahogy neveltségesen susogtak a lombok; a változás ebben a tekintetben, ahogy a feszült várakozás eleme egyszerre eltűnt az életéből, olyan meglepő volt, hogy szinte letaglózta. Maga sem tudta pontosan, mire emlékezteti ez a hatás; a váratlan abbamaradás, a határozott szünet, talán a zenéé, sokkal inkább, mint bármi másé, fölidézte és egy ponton összekapcsolta a dallamokat meg a figyelés állapotát. Igaz ugyan, ismerte el nagy sokára, hogy hajdanán, egyszer vagy kétszer, föllebbent a fátyol az ábrázatáról (szép is lett volna, ha még *őelőtte* sem meri föllebbenteni), de hogy ma ismét föllebbentse, hogy pár szóval elmondja az embereknek a kiürrült dzsungel történetét, hogy bizonygassa, mennyire veszélytelennek érzi, nem csak azzal járt volna, hogy néznie kell bamba képüket, amint a kincset érő asszonyka dicséretét hallgatják, de azzal is, hogy hallja saját hangját, amint belevág ebbe a zagyságba. Ez a helyzet aztán, szinte szó szerint, odáig fajult, hogy szegény Marcher nekivágott az ősvénynek, melyet maga taposott ki, ott, ahol életnek nyoma sem maradt, ahol nem hangzott szuszogás, nem villogtak gonosz szemek a rejtett zugokból; nekivágott, mintha még csak játzsana a gondolattal, hogy puskavégre kapja a bestiát, de máris attól rettegne, hogy nem leli sehol. Egy lélegző erdőn vágott keresztül, amely titokzatos, emberfölötti méreteket öltött; s valahányszor megrándult és visszahőkölt a rémülettől, ha az eleven aljnövényzet riasztóan közel nyomult hozzá, azon tűnődött sóvárogva, azon töprengett el titkon és fájdalmasan, vajon nem lehetséges-e, hogy az állat *mégis* itt lapul valahol. Az állat, mindannak ellenére, ami történt, talán még *előugorhat* valahonnét; ez a gyanúja, ha mást nem is, legalább a hitét megerősítette abban az igazságban, mely a portyája során bebizonyosodott. Korábbi hitét végleg és maradéktalanul odahagyta ennek az újabb hitnek a kedvéért: aminek meg kellett történnie, oly végleg és maradéktalanul *megettör-*

tént, hogy a reményt éppúgy kiölte belőle, mint a rettegést, ha arra gondolt, mi vár még rá; egyszerre nem érdekelte többé, mit hoz a jövő. Maradék erejével egy másik kérdést szeretett volna megválaszolni, tisztázatlan múltja kérdését, azt, hogy van-e mód szemtől szembe látnia végétét, melyet áthatlan fátylak és álarok rejtenek.

Akkortájt szakadatlanul ez a gyötrő látomás kísértette; akár egész életét is képes lett volna föltenni rá, hogy bizonytalanul találgasson. Ő, a barátnője, a lelkére kötötte, hogy hagyja a találgatást; óva intette attól, hogy a végére járjon, már ha egyáltalán képes rá, sőt, így vagy úgy, még az erejét is elvitatta, amivel a titok mögé hatolhat: egész sor nyomós oka volt hát arra, hogy elálljon a további kutatástól. Nem mintha azt szeretné, próbálta megjátszani a korrekt embert, hogy minden, ami elmúlt és lecsengett, folyvást visszajárjon; mindössze annyit szeretett volna, hogy ne legyen kénytelen, elodázva a végkifejletet, olyan mély álomba zuhanni, amelyből aztán nem képes elméjét megfeszítve kitörni és visszaragadni mindazt, ami a veszteség előtt betöltötte az öntudatát. Időnként nekiveselkedett, hogy most aztán visszaragadjon, vagy ha nem, hát egyszer s mindenkorra leszámol a lelkiismerettel; végül már ebben a rögeszmében látta tettei egyetlen mozgatóját, akkora szenvedélyt űzött belőle, hogy úgy tetszett, semmi egyébnek nem marad hely a szándékai között. Abban, ami a veszteség előtt betöltötte az öntudatát, végül már legdrágább kincsét látta, ahogyan elveszett vagy elrabolt gyermekét látja a vigasztalhatatlan apa; megszállottan kereste mindenütt, szinte úgy, mintha ajtókon dörömbölné, és rendőr után kiabálna. Kétségkívül ebben a lelkiállapotban határozta el, hogy utazni fog; olyan útról álmodott, amelyet addig nyújthat, amíg bírja kedvvel és erővel; az a remény lebegett előtte, hogy ha a földgolyó túlsó oldala csak feleannyi meglepetést tartogat neki, mint az innenső, néhány váratlan ötlet akár ott is meglepheti. Hanem mielőtt elhagyta volna Londont, elzarándokolt May Bartram sírjához, lerótt a hosszú utat a komor külvárosi metropolis végeláthatatlan sétányain, kikereste az ösvényt a sírkövek dzsungelében, s noha csak azért jött, hogy gondolatban újra végigélje a búcsú szertartását, azon kapta magát, mikor végre a sír mellett állt, hogy heves érzelmei kanyargós mélységekbe csúsznak. Egy óráig álldogált ott, s nem tudta elszánni magát, hogy sarkon forduljon, arra meg kíváltképp nem, hogy behatoljon a halál sötét tartományába; tekintetét a kőbe rótt névre és dátumra függesztette, homlokával az elnyelt titok falát kocogtatta, s várakozás közben föl-fölzihált, mint aki abban bíz, hogy a mélyben sugallat támad, megszánja őt, és felszáll a kövek alól. De hiába térdelt le a kövekre; a kövek mélyen őrizték, amit elnyeltek; s ha a sírkő felszíne ott, arcával szemközt, már-már eleven emberi arcnak rémlett, annak más oka nem lehetett, mint hogy a rárótt név két tagját szempárnak képzelte, amely csak bámulja őt anélkül, hogy fölismerné. Búcsúzóul hosszan és mélyen belenézett, de egyetlen halvány rebbenés sem válaszolt neki.

6

Aztán egy egész esztendeig távol maradt; bejárta Ázsia mélységeit, elidőzött a vonzó kalandok és az időtlen áhítat földjén; de bárhová ment, mindenütt vele volt a gondolat, hogy olyan ember szemében, aki tudja, amit ő tud, üres és sivár az egész világ. Azt a lelkiállapotot, melyben oly hosszú éveken át leledzett, most fénynek látta, amint törten és kifinomulva, mintegy tükörből visszaverődve ér a szemébe, fénynek, amelyhez képest a Kelet minden ragyogása ízléstelen, olcsó és silány. A rettentő igazság abban állt, hogy – mint annyi mindent – a különbségérzékét is elveszítette; minden, ami a szeme elé

került, menthetetlenül silánnyá lett, mihelyt ő maga is odáig silányult, hogy a tekintetét rávetette. Végül már ő maga is közönségesé lett – ő is a föld porában járt, ujjni távolságot sem tudott tartani többé; s mihelyt a szentélyekbe vagy a fejedelmi sírkamrákba lépett, szelleme, hogy megvonja a fennkölt párhuzamot, nyomban hazaröppent a londoni külvárosba, a szűk kis parcellára szorított márványlap felé. Ez a kődarab, a régi dicsőség egyetlen tanújele kezdett el növekedni a képzeletében, ahogy telt az idő, és nőtt a távolság, egyre sebesebben. Ez volt minden, ami megmaradt neki, amit önigazolás- vagy dicsekvésképpen fölmutathatott, s még a fáraók régi dicsőségét is füstnek látta, ha ezen járt az esze. Így aztán nem csoda, hogy szinte lenyűgözve állt meg előtte, amikor hazatérté másnapján újra fölkereste. Ugyanaz az ellenállhatatlan erő vonzotta oda, mint az elmúlt alkalommal, de ezúttal valami bizalomféle is, amit kétségkívül az a jó pár hónap segített világra benne, mely időközben elillant. Egész lényét megtagadva beleélte magát lassan változó érzelmeibe, s ahogy bejárta a földgolyót, úgy járta be mindeközben, szinte szó szerint, tulajdon sivatagát is, a peremvidéktől egészen a középpontig. Megállapodott abban, ami biztonságos, és beletörődött, hogy élete lángja végleg kialudt; azoknak az apró, festett arcú vénembereknek a képében tetszelgett maga előtt, akiket mindig oly kíváncsian méregetett, s akikről azt hallotta, hogy hajdanán, mikor még bot nélkül, egyenes derékjal jártak, legalább hússzor párbajoztak, s jó tucat szerelmi kalandjuk volt különféle hercegnőkkel. Még ma is akadtak, akik csodálták őket, neki viszont, önmagát leszámítva, nem akadt egyetlen csodálója sem; hanem aztán éppen ez a körülmény keltett benne sürgető vágyat, hogy hajdani ámulatát fölfrissítve visszatáljon, próbálgatta a kifejezést, saját eredendő létformájához. Ezért szánta el magát a gyors látogatásra, ezért nem késlekedett egy napot sem. Hogy olyan hamar visszatért a sírhoz, annak nem volt más oka, mint hogy túl sokáig maradt távol lényének attól a darabjától, amelyet még becsült valamire.

Aligha tévedek hát, ha azt állítom, hogy határozott diadallal érte el úti célját, és határozott meggyőződéssel állt meg előtte. Az a teremtés ott a rög alatt *tudott* valamit az ő kivételes lényéről, így aztán a hely, fura módon, nem azt a sivár és nyomorúságos ábrázatát mutatta, mint a korábbi alkalommal. Ezúttal a nyugalma volt összhangban a lelkiállapotával – nem, ami annak előtte, az a szándéka, hogy kigúnyolja; úgy festett, mintha várna reá és köszöntené, ahogy némi távollét után teszik azok a tárgyak, melyek közel állnak hozzánk, s mintha önmagukról és az emberhez fűződő kapcsolatukról vallanának ebben a helyzetükben. Az a kis földdarab, a vésett táblácska, a szépen elrendezett virágok úgy hatottak reá, mintha a tulajdonát képeznék, s hála nekik, erre az órácskára ő maga is szakasztott olyanná lett, mint egy önelégült földesúr, amint szemlét tart valamelyik majorsága fölött. Bármi történt is a múltban – nos, az elmúlt, lecsengett. Ezúttal nem azzal a hiú szándékkal jött ide, hogy faggatóddzék; régi aggodalma, hogy akkor hát „mi volt ez, *mi ez az egész?*”, mostanra jószerivel szertefoszlott. Csak annyit tudott biztosan, hogy soha többé nem válik meg ilyen hosszú időre ettől a földdarabtól; igen, ezentúl havonta egyszer eljön ide, mert ha mást nem is, azt a jogot megszerzi általa, hogy emelt fővel járhat az emberek között. Így aztán, némiképp fonák módon, a temetőjárás lett a kedvenc szórakozása; a kijelölt napokon, úgy, ahogy tervbe vette, visszatért a sírhoz, és útjai szép lassan beilleszkedtek állandó szokásainak sorába. Útjai, szinte már fokozhatatlan fonáksággal, oda vezettek, hogy a világgal ápoltságot, mely addigra, mi tagadás, eléggé meggyöngült, a halálnak ebben a kertjében született újjá, azon a talpalatnyi földön, ahol valóságosnak tetsző életét élhette. Minthogy a vizitjeit sehol senki nem hiányolta, és ő maga is torkig volt a társasággal, úgy érezte,

mintha e helyütt az ő lénye tölténé be a mindenséget, ha nem is egy seregnyi szemtanú, vagy rajta, John Marcheren kívül akár egyetlen tanú előtt, de a krónika napnál világosabb jogán, melyet kedvére böngészhet, akár egy felütött könyvlapot. A felütött könyv a barátnöje sírköve volt, és itt, ezen állt lejegyezve minden elmúlt esemény, az igazság az életéről, ezt a lapot böngészve tudott belefeledkezni a múltba, amit aztán újra meg újra, nagy gyönyörűséggel meg is tett. Szenvedélyét oly hatékonyan úzte, hogy végül már úgy rémlett neki, mintha így, vándorolva élné át újra az elmúlt éveket, egy társ karját szorongatva, aki csodálatos módon senki más nem volt, mint az ő másik, ifjabbik énje; s ami még csodásabb, hogy ez a vándorút egy harmadik emberi teremtés körül zajlott – mert a nő nem vándorolt, nem, ő némán, szoborként állt a sír fölött, az ő szeme kísérte, ahogy járt körbe-körbe, ő forgott vele szakadatlanul, az ő nyugvópontja lett, mondjuk így, a vezérlő csillaga. Egyszóval, így állapotodott meg új életében – abban, melyet mindenestül az a meggyőződése táplált, hogy igenis *volt* idő, amikor valódi életet élt, s nem csak támaszát, de önazonosságát is ennek köszönhette.

Ebben aztán hosszú hónapokon át, így vagy úgy, de megnyugvásra lelt, míg le nem pergett egy esztendő; és kétségkívül ezen a pályán keringett volna tovább, ha egy lát-szatra jelentéktelen baleset nem lendíti merőben új irányba, nagyobb erővel, mint ahogy indiai és egyiptomi benyomásai vonzották. Színtiszta véletlen volt az egész – az a hajszálnyi fordulat, ahogy aztán elnevezte, jóllehet ekkor már tisztában volt vele, hogy az a különleges fényugár, amelyre várt, soha nem fog jelt adni neki, de még mindig abban a hitben élt, hogy egy másfajta fényugár megteheti. Mondom, abban a hitben élt, de éppily határozottan állíthatom, hogy olyan hitben, amely cselekvést követel, nem szívesen élt volna. Mindamellett a világért se vitassuk el tőle azt a nehezen kiküzdött, éltető erejű meggyőződését, hogy bármi történt vagy nem történt is a múltban, idővel önjelétől is meglelheti útját a fény felé. Egy őszi napon megesett apró közjáték zökkenetette a szerelvényt arra az új pályára, melyet rég megrögzött nyomorúságából maga alkotott. Most, hogy a fény a szemébe ért, megtudta végre, hogy fájdalmát nemrégiben is csak enyhítenie sikerült, elfojtani nem. Szokatlanul erős gyógyszerek dolgoztak benne, de a seb azért lüktetett; ha hozzáértek, nyomban vérezni kezdett. Az érintést pedig ezúttal egy gyászoló embertársának arca gyakorolta. Ez az arc egy szürke estén, amikor az avar már vastagon lepte a sétányokat, olyan metsző tekintettel vágott Marcher arcába, ott, a temetőben, mint egy borotvakés. Érezte is, olyan mélyen, annyira belül, hogy meg-rándult az éles csapástól. Az alakot, aki így, némán nekitámadt, már jóval előbb észre-vette, amint tőle egy kőhajításnyira eléri célját, s eltűnik egy frissnek látszó sírhalom mögött, amely pontos képe lehetett a látogatója lelkét betöltő érzelemnek. Ez az érzelem ugyan már csírájában elfojtott minden kíváncsiságot, barátunk a tudata peremén mégis egész idő alatt érzékelte szomszédját, ezt a középkorúnak látszó, gyászruhás férfit, kinek görnyedt háta időnként elbukkant az oszlopnyalábos kripták és a temetői tiszafák mögül. Marchernak az a nézete, hogy jómaga ebben a gyászos környezetben élte meg újjászületését, ez alkalommal, bátran állíthatjuk, szembeszökő és nagy erejű cáfolatot szenvedett. Az őszi nap olyan súllyal nehezedett rá, mint éppen akkor még a bánata sem, és ő, eladdig sosem érzett teherrel a szívéen, leült megpihenni arra a fekvő márványlapra, melyen May Bartram neve állt. Ott üldögélt hát, és moccanni sem bírt, mintha a forrás a bensejében, amely módot ad egy-egy kurta felüdülésre, örökre elapadt volna. Ha abban a pillanatban azt teheti, amihez kedve van, egyszerűen végignyúlt volna a hívogató kőlapon, amelyet ezúttal nem is tétovázott végső nyughelyének, az ő kedvéért megvetett ágynak tekinteni. Ugyan van-e még bármi széles e világon, amiért érde-

mes ébren maradnia? Ezt a kérdést forgatva meredt maga elé, s minthogy a temetőt behálózó sétautak egyike éppen arra vezetett, ekkor érte az a megrázkódtatás, hogy látnia kellett annak az embernek az arcát.

Szomszédja a másik sírnál már elindult, amit, ha ereje engedi, ő is régen megtett volna, s útja során, az ösvényen, mely az egyik kapu felé vitt, éppen mellette kellett elhaladnia. Így került a közelébe, s mivel lassan vánszorgott – vagy még inkább, mivel sóvár tekintete folyvást jobbra-balra járt –, a két férfi egy pillanatra szembekerült egymással. Marcher nyomban látta, hogy mélyen megsebzett emberrel van dolga – olyan élesen észlelte, hogy ami az összképet illeti, egyetlen részlet sem társult hozzá, sem öltözeke, sem életkora, sem gyanítható jelleme és társadalmi helyzete; semmi egyéb nem látszott oly elevennek, mint az elébe tárt arcvonásokon végbement mély pusztítás nyomai. Igen, a férfi szó szerint *elébe tárta* a vonásait – ez volt a találkozás lényege; ahogy elhaladt mellette, valami szíven üthette, talán a magáéhoz hasonló érzés ereje, vagy ami még valószínűbb, a kihívásé, hogy a másik ember fájdalomával szembeszegezze a maga fájdalmát. Korábban már fölfigyelhetett barátunkra, korábbi látogatásai során már alighanem megállapította róla, hogy a kedélyes, vasárnapi temetőjárók közé tartozik, kiknek érzelmei oly távol esnek az övéitől, s éppen ezért nyilván zavarta is, mint hamis szólam a zenekarban. Marchernak mindenesetre egy pillantás elég volt hozzá, hogy fölfogja: az elébe táruuló dült vonások viselője szintén tud valamit – olyasmit még hozzá, ami megszenstelteleníti ezt a helyet; majd egy pillanatra rá, ahogy az elforduló arc után bámult, riadtan, felkavarva és megrendülve annak is tudatára ébredt, hogy elárad benne az irigység. A különleges próba, amelyen át kellett esnie – jóllehet ezzel a névvel a legkülönfélébb dolgokat illette már –, most, ahogy zavart hirtelenséggel a férfi után fordult, úgy tudatosult benne, mint e benyomás következménye. Az idegen elvonult, de nyersen villogó fájdalma ott maradt, szánalommal teli tanácsstalanságot hagyva barátunkban, hogy vajon miféle rontást, miféle sebet tett láthatóvá, miféle orvosolhatatlan sérelemről árulkodik. Vajon *mit* hordhatott magában ez az ember, aminek elvesztése ilyen vérző sebet ütött rajta, s mégis életben hagyta?

Igen, volt valamije – és ez a gondolat hasított belé olyan fájdalmasan –, ami *neki*, John Marchernak, nem adatott meg; s éppen ez a holtbiztos fölismerés zárta le végleg John Marcher sivár életét. Őt bezzeg soha semmiféle szenvedély nem érintette meg, hiszen mi más a szenvedély, ha nem érintés; éldegélt, járt-kelt a világban, sóvárgott, de hol volt mindeközben a *külön neki rendelt* pusztító szenvedély? A különleges próbát, amelyről beszélünk, e kérdés nyomán, váratlanul kellett kiállania. A látvány, melynek az imént részese lett, akár a gyors tűzben felfénylő írás, a szeme előtt adott nevet valaminek, amit végzetesen, őrzítően elmulasztott, és éppen ez, amit elmulasztott, vetett fényt sorra egymás után valamennyi alkalomra, ez parancsolt rájuk, hogy megmutakozzanak a lüktető szívfájdalom rettenetében. *Kívülről* látta tulajdon életét, nem úgy, ahogy magában hozzászókkott, látta, hogyan kellene gyászolni egy olyan nőt, akit önmagáért szerettek; ekkora erővel bírt az idegen jelentésteli arcát beragyogó meggyőződés, amely még mindig ott vibrált előtte, mint a füstölgő fáklya fénye. Addig sohasem szállt le reá ez a tudás a tapasztalat szárnyain; csak súrolta, lökdöste, bosszantotta, pimaszul, mint minden véletlen, céltalanul, mint minden vakeset. Hanem most, hogy a fények fellobbantak, a világosság eláradt egészen a láthatár pereméig, s a látvány, amely kitárult előtte, aki csak állt ott, és bámult, a múltja volt, egész elmúlt életének tátongóan üres szakadéka. Csak állt ott, és bámult, zihált a fájdalomtól; rémületében elfordult, és

fordultában ott látta maga előtt, tisztább betűkkel, mint valaha, a nyitott könyvlapot, s rajta élete történetét. A név a márványlapon éppúgy arcul ütötte, ahogy az imént, elvonulóban, a szomszédja, s amit ez a név közölt vele, amit egyenesen a képébe vágott, mi más lehetett volna, mint hogy *ő*, May Bartram volt, akit elmulasztott. Ez volt az a retentő gondolat, a válasz mindarra, ami egykoron elcsengett, a látomás, melynek iszonyú tisztaságában éppoly hideggé dermedt minden tagja, mint a kő a teste alatt. Minden egybeállt, kivallotta és reá testálta a titkot, majd a hatalmába kerítette; aztán ott hagyta, elképedése tetőpontján, vakságával, amit oly féltőn védelmezett. A sors, amelyre kijelölték, most könyörtelenül utolérte – fenéig ürítette a keserű poharat; *ő* volt korának egyetlen embere, *az a bizonyos* ember, akivel nem történhetett semmi az égvilágon. Ez volt az a nagy próba, amelyre tartogatták – ez volt a vizitációja. Ezt látta meg végre, s arca, ahogy mondani szokás, beléfakult a borzalomba, míg a kirakós játék darabkái sorra meglették a helyüket. Ugyanezt látta hát *ő* is, May Bartram, míg *ő* nem látott semmit, és ebben az órában végre megtette neki azt a szívességet, hogy a fejébe verte az igazságot. Igen, az volt az igazság, a színtiszta, retentő igazság, hogy egész idő alatt, amíg várakozott, maga a várakozás volt az *ő* osztályrésze. Ez volt, amire társa, aki vele virrasztott, az alkalmas pillanatban rámutatott, s ugyanakkor föl is kínálta neki az esélyt, hogy kikerülje a végzetét. Csakhogy az ember nem tudja kikerülni a végzetét, és aznap, amikor a tudomására hozta, hogy az övé elérkezett, látnia kellett, hogy barátja egyebet sem tesz, csak ostobán bámulja a menekülés útját, amit föl kínált neki.

Megmenekülhetett volna, ha szereti a nőt; akkor, igen, *akkor* élhetett volna. *Ő* bezzeg élt – ki tudja most már, miféle szenvedéllyel a szívében? –, élt, mert szerette őt, önmagáért szerette; *ő* viszont sose gondolt másként a nőre (és jaj, milyen roppant fénnel zúdult reá ez a fölismerés!), csak önzése hidegéből, azzal a céllal, hogy hasznát vegye. A nő elcsengett szavai most a fülében hangoztak – a lánc egyre csak feszült és feszült. A vadállat mégis ott lapult, és a vadállat, amikor ütött az óra, ugrásra lendült; ott, azon a hűvös áprilisi alkonyórán ugrott elő, amikor haloványan, betegen, céltalanul, de még mindig gyönyörűen, s talán még nem is menthetetlenül, kibontakozott a karosszékéből, hogy elébe álljon, s megadta neki a lehetőséget, hogy kitalálja. Az állat előugrott, úgy, ahogy sohasem várta volna; előugrott, amikor a nő reményét veszítve elfordult tőle, és a jel, abban a percben, mikor kilépett az ajtón, örökre beleégett, ahogy rendeltetett. Félelmeihez híven élt, és beteljesítette a sorsát; pontról pontra mindenben elbukott, amiben el kellett buknia; s most végre kiszakadt belőle a nyögés, mihelyt eszébe jutott, miként kérte őt könyörögve a nő, hogy ne akarja megtudni. Az ébredésnek ez a rettenete – ez volt a tudás, melynek leheletétől az arcán lecsorgó könnyek is megfagyni látszottak. De még így, könnyein keresztül is igyekezett kivenni és azonosítani ezt a tudást; azért tartotta rajta a szemét, hogy érezze a fájdalmat, amit okoz. Abban legalább, ha későn, ha keserűen is, még érződött valami az élet ízéből. De a keserűség hirtelen elemélyítette, és fölrémlett előtte a rettenetes látvány, mintha az igazságban, a tulajdon képmásából áradó kegyetlenségben ott látná mindazt, ami elrendeltetett és beteljesült. Látta élete őserdejét, s látta a lapuló vadállatot; és ekkor, ahogy figyelt, szeme előtt, talán a levegő rezdülése nyomán, összeállt a kép, az állaté, amint hatalmasan és förtelmesen ugrásra emelkedik, ugrásra, mellyel őt kell zsákmányul ejtenie. Szemére sötétség borult – az állat már rávetette az árnyékát; s ahogy érzékeitől megcsalva, ösztönszerűen félrefordult, hogy kitérjen előle, egyensúlyát veszítve, arccal lefelé, a sírkőre zuhant.